

МУЗЫКА САБАГЫНДАГЫ ВОКАЛДЫК КӨНҮГҮҮЛӨРДҮН МАКСАТЫ

Макалада республикабыздын атайын билим берүү жаатындагы мектептерде, музыкалык метептерде, музыкалык окуу жайларында окуган окуучулардын жана студенттердин музыка сабагындагы вокалдык көнүгүүлөрдү окутуунун кээ бир ыкмалары камтылган.

Мектептеги музыкалык тарбия, окуучуларга эстетикалык тарбия берүүгө көмөктөш болуу менен бирге, жаш муундардын музыкалык жактан тарбияланышына жана музыкалык маданиятынын өсүшүнө түрткү берет.

Музыка адамды жаратылышты көркөм чагылдырып туюусун жана аны терең түшүнө билүүсүнө жардам берет.

Жалпы билим берүүчү орто мектептерде музыка сабагын окутуунун негизги максаты – профессионалдык музыканттарды даярдап чыгаруу эмес, билүү чөйрөсү кең, музыканы урматтап түшүнө билген азыркы коомдун жаңы адамын калыптандырып тарбиялоо болуп саналат.

Мектептеги музыка сабагы көбүнчө ырдоо ыкмаларын үйрөтүүгө арналгандыктан, окуучуларга вокалдык көнүгүүлөрдү ырдатууда төмөндөгүдөй эрежелер колдонулат:

1. Тамгаларды туура айтууга
2. Окуучуларды нота боюнча ырдаганга көнүктүрүү
3. Музыкалык аспаптын коштоосу менен же аспаптын коштоосуз (акапелла түрүндө) аткаруу
4. Ритмикалык жактан туура ырдоо.

Дүйнөнү бай сезим менен кароо, музыкалык жөндөмдүүлүгүн өстүрүп, шыктуулукка тарбиялоо, ар түрдүү көрүнүштөрдү баамдоого үйрөтүү, угуучунун сезимин дүйнөнү материалисттик түшүнүү жөндөмдүүлүгүн байытат.

Окуучуларга музыкалык тарбия берүүнүн негизги багытынын бири хор түрүндө ырдоо болгондуктан, ар түрдүү ритмдеги көнүгүүлөрдү ырдатуу зарыл.

Музыканын биринчи сабагынан баштап эле окуучуларды ырдатууга машыгуу комплекси иштей баштайт. Кыргыз мектептериндеги балдарды ырдоого үйрөтүүнүн башталгыч этабы болуп үндүү тыбыштын интонациясы боюнча кыргыз тилинин фонетикасына таянып үндү бир калыпка келтирүү вокалдык негизде жүргүзүлүшү зарыл. Интонацияны түзүү иштери эки жол менен өтөт: биринчиси, добушту туура эмес ырдаган окуучу менен иштөө, экинчиси, бардык окуучулар менен чогуу вокалда ырдоо (вокалдык музыка – дегенибиз италиянын *vocale* – үндүү музыкалык аспаптардын коштоосу менен же коштоосуз ырдоого арналган музыка).

Балдар менен вокалдык хордо иштөө процессинде, жекече алганда, үндүү интонация менен айтуунун үстүндө иштегенде, балдардын мугалимдин үнүн туурап ырдоосу чоң роль ойнойт. Бул балдар бат жана жеңил өздөштүрө турган жеткиликтүү метод. Интонация менен иштөөдө, диапазондун кеңейиши вокалдык ырдоонун негизинде жүргүзүлгөндө гана ийгиликтүү болот.

Вокалдык искусствонун негизин - табигый обондуулук, созулмалуулук, эркин, ийкемдүү, угумдуу тынымсыз чыккан адамдын үнү түзөт. Ырды созбой ырдоо, образдын жана сезимдин чындыгын өзүнө тартуу жана чыгармачылык касиетин жоготуп коет. Добуштарды үйрөтүү иштери ар кандай көнүгүүлөрдү

ырдатуу менен башталат. Көнүгүүнү ырдатууда үндүн негизги техникаларын (ырдоонун ыкмалары) иштеп чыгуулар жүргүзүлөт: дем алуунун ыкмалары, дикциялар, үндөрдүн туура угулушу ж.б.у.с.

Вокалда ырдоодо, өзгөчө окуучулар менен хор ырдоо учурунда, биринчи үндүн таза чыгышы вокалдык интонациянын туура болушуна чоң көңүл бурулат.

Бир нотадан экинчи нотага өтүүдө үндү созуп таза өтүү керек, кулакка эки гана үн: төмөнкү жана андан кийинки ырдалуучу ноталар угулушу зарыл.

Ансамблди иштеп чыгууда өтө зарыл болгон үндүн жогорку вокалдык позициясын жакшы даярдалган, созулуңку үндөр түзөт.

Окуучулар менен вокалдык көнүгүүлөрдү ырдатууда эң чоң орунду артикуляция жана дикция менен иштөө зор мааниге ээ.

Биринчиден эле окуучулардын ырдын сөзүн даана, так айтышына, оозду төгөрөк формасында ачып ырдоого чоң көңүл бурулат.

Биз дикцияны оңдоо маселесине кеңири токтолгонубуздун себеби, бул хордо ырдоо аркылуу окуучулардын сүйлөө маданияты түзүлөт да вокалдык көнүгүүлөр аркылуу үнү тарбияланат.

Ырдоо менен сүйлөө речинин бир топ окшош жактары бар. Ырдаганда да, сүйлөгөндө да артикуляциялык аппараттын ошону менен бирге дем алуунун, угуу сезиминин өнүктүрүлүшү зарыл. Сүйлөгөндө ритм – логикалык туруктуулукту, тембр-кооздукта бирге ырдаганда, музыкада да үндүн бийиктиги, обондун ритми өзгөргөндө белгилүү мазмунга ээ болот. Сүйлөө речинин интонациясында музыка речинин негизги элементтеринин башталышы бар: ритмдин өзгөрүшү, үндүн аракеттүүлүгү, бийиктиги, үндүү жана үнсүз тыбыштардын созулуп ырдалышы сүйлөгөндө сөздүн маанилүү айтылышына көмөк берет. Сүйлөө речинин артта калышы оозду туура эмес ачкандан, эриндерин, тилдин, астыңкы ээктин аз кыймылдаганынан, сүйлөп же ырдап жатканда дем алууну туура пайдалана билбегендиктен болот.

Музыка сабагында речти өнүктүрүү иштери үчүн адегенде ритмди жана музыкалык угууну өнүктүрүүдөн башталат. Музыкалык сабактын сапаттуу өтүлүшүндө ар кандай музыканын коштоосунда элдик оюндарды, ритмикалык көнүгүүлөрдү окуучулар менен бирге кеңири иштөө үчүн музыкалык кабинет, ар кандай музыкалык аспаптар, магнитофон, касеталар болушу зарыл.

Вокалда ырдоодо дем алуу жана дем чыгарууну башкара билүү вокалдык ырдоонун андан ары өнүгүшүнө мааниси чоң, башкача айтканда, туура алынган дем чоң роль ойнойт.

Музыкалык сабаты жок балдар ырдап жатканда ийиндерин жогору көтөрүп катуу дем алышат. Ийинден дем алууну жоюу үчүн, балдар ырдап жатканда ийиндерин жогору көтөрбөсүнө мугалим көңүл буруп, эскертип туруусу зарыл. Эгерде ийин эркин болуп турса, дем алуу да туура алынат.

Балдарды хордо ырдоодо туура терең дем алууга жакшылап үйрөткөндөн кийин гана жакшы ийгиликке жетишебиз.

Биринчи убактарда колун бөйрөгүнө таянып, абаны акырындык менен ооз жана мурун аркылуу дем чыгарып, кабыргалардын эки жакка кеңейип, курсактын алдыга чоюлуп жатканын сезип турушу зарыл.

Вокалдык – артикуляциялык көнүгүүлөрдү иштегенде балдардын орточо үн менен созуп ырдашына шарт түзүү керек.

Ырдап жаткан чыгармабызды көркүнө чыгара аткарыш үчүн динамикалык белгилерди да эстен чыгарбашыбыз керек.

Мисалы: Чыгарманын (катуу үндү абдан катуу чыгаруу менен ырдала турган жерлерин (ff) фортиссимо) абдан акырын чыгарып ырдай турган жерлерин pp пияниссимо, эгерде мээлиндүү катуу болсо mf (меццо форте) мээлиндүү акырын болсо mp (меццо-пиано) катуу ырдала турган жерлерде f (форте) акырын боло турган жерлерди p (пиано) ырдаш керек. Мындан башка дагы акырындан катуулатуучу белги (крещендо) тескерисинче катуудан акырындатуучу белги (доминуэндо) белгилерин кездештиребиз. Мына ушул учурда гана биз окуучулардын үнүнүн диапозонун (көлөмүн) кеңейтип өстүрө алабыз.

Окуучулардын үнүнүн диапозонун жакшы билбесек, көпчүлүк учурда окуучулардын үнүн бузуп алышыбыз мүмкүн.

Окуучулардын музыка сабагында сабаттуу ырдоосуна хордо ырдоо эң көп жардам берет.

Бардык теориялык түшүнүктөр нота боюнча ырдоодо, вокалдык машыгууда көркөмдүк жагынан жагымдуу ырдаса, окуучулардын угуу – сезиминин өскөндүгү байкалат. Вокалдык көнүгүүдөгү негизги талаптар үндөрдүн түзүлүшүн туура пайдалануу, туура дем алуу, дикцияны тактоо, туура үн чыгаруу болуп саналат. Окуучулардын көпчүлүк учурда аспаптын коштоосусуз ырдаууга көнүктүрүү зарыл. Бул көнүгүүлөрдүн максаты - ырдоо үчүн атайын машыгууларды бекемдөөгө, ийилгич, ийкемдүү, чыдамдуу болушуна жана музыкалык чыгарманы көркөмдүү кылып жогорку деңгээлде аткарууга жардам берет.

Адабияттар

1. Алагушев Б. Ырдагы өмүрлөр -Ф.: Кыргызстан, 1988.
2. Алагушев Б. Кыргыздын музыкалык маданияты. – Ф.: Кыргызстан, 1975.
3. Эсенгулова Г. Бала кербез. -Бишкек, 1990.
4. Малдыбаев Б. Музыка. -Ф.: Кыргызстан, 1989.
5. Ушкарев А. Основы хорового письма. -Москва, 1987.
6. Тимохин В. Мастер вокального искусства XX века. -М.: Музыка, 1986.